



Lyts Frisia

tydskrift foar fryske striid en literatuer

JIERGONG LIV nûmer 4

desimber 2005

ISSN 0166-6029

LESTE KUIER

*Sy seagen him wol rinnen oer de smelle dyk
en skoden swijend de gerdinen ticht.
Hy raasde tsjin de bolderjende wyn,
syn klompen kloskjend, dan wer sluorkjend,
dúdlik werkenber oan dy iensume ritmyk.*

*Dy nacht stompten de boatsjes yn de haven
heech by de wâl op, wylgebeammen bûgden.*

*Doe't er foel, syn mem him heinde, wie 't
selde wetter dêr't er syn berneklomp
op sile litten hie, safolle djipper,
ljochter as de dagen.*

Baukje Wytsma (1946)

(Ut: 'In see fan wetter', 1993)

Samlers: Jan Jongsma, Anneke Jousma en Bertus Postma. Opmaak en technyske fersoarg-
ing: Piter Dykstra. Redaksje-adres: Tj.H. Haismastrjitte 26, 9251 AV Burgum (Tel. 0511-
463869). Lidmaatskip Jongfryske Mienskip ynkl. LYTS FRISIA: € 7,50. Lêsjild LYTS FRISIA: €
5,00. Giro 1069535 op namme fan: Skathâlder fan de Jongfryske Mienskip, Tj.H. Haismastrjitte
26, 9251 AV BURGUM.

De ôfrûne moannen ferlear de Jongfryske Mienskip twa leden troch ferstjerren. It wiene ús beide âldste leden: Pyt Zwart-Ratsma (105) út Ljouwert en Bearend Joukes Fridsma (100) út Grand Rapids yn de Amerikaanske steat Michigan. Beide hawwe jierren en jierren lid west fan de Jong Fryske Mienskip. Beide hiene se in waarm hert foar Fryslân en it Frysk.

Pyt Zwart-Ratsma (1900-2005)

Op 26 augustus ferstoar Pyt Zwart-Ratsma en kaam der in ein oan in lang libben fan mar leafst 105 jier. Se waard op 28 maaie 1900 yn Grou berne. Se troude mei de yn Fryske rûnten tige bekende Wouter Th. Zwart, dy't yn 1891 yn Wergea berne waard. De pleats waard har takomst, want Wouter Zwart wie boer. Gjin gewoane boer, mar in 'fergader'-boer. Hy wie tige warber yn Fryske organisaasjes. Sa lei er yn 1919 de grûnslach foar de Lânboujongerein, dêr't er fan it op-

rjochtingsjier ôf oant 1942 foarsitter fan wie. Ek wie er foarsitter fan de Jongfryske Mienskip en de Fryske Bibleteek. Op 31 augustus 1983 kaam er te ferstjerren.

Pyt Zwart-Ratsma bleau nei it ferstjerren fan har man trou lid fan de Jongfryske Mienskip. Se wie lid oant har dea op 26 augustus. De lêste jierren wenne se yn soarchsintrum Abbingahiem yn Ljouwert. Op 31 augustus waard frou Zwart betocht yn it krematorium yn Goutum.

Bearend Joukes Fridsma (1905-2005)

Op 12 oktober ferstoar yn Grand Rapids prof. dr. Bearend Joukes Fridsma. Hy waard op 15 jannewaris 100 jier en by gelegenheid dêrfan waard in freoneboek, in 'liber amicorum', útbrocht mei as titel 'As de kimen gloarje'. Yn ferbân mei syn hûndertste jierdei haw ik wiidweidich oer him skreaun yn it desimber-nûmer fan ferline jier en

ek noch yn it maartnûmer fan dit jier.

Bearend Joukes Fridsma waard op 15 jannewaris 1905 berne yn Skearnegoutum. Yn 1911, Bearend Joukes wie doe seis jier, emigrearre de húshâlding nei Amearika. Yn dat lân fan dream en winsken waard er - hy wie yntusken professor oan it ferneamde Calvin College

yn Grand Rapids - in fûleindich Frysk strider om utens, dy't de Friezen hjir faak in spegel foar hâlde.

Yn 1976, it jier dat Amearika 200 jier bestie, reizge hy op fer- syk fan de ek fan Grand Rapids ôfkomstige president Gerald Ford nei it Wite Hûs yn Washington om by gelegenheid fan de feestlikheden de Friezen te fertsjintwurdigjen. Hy hat in ôfgrysluk soad skreaun oer Fryslân en it Frysk yn it troch him en Lolle Piers de Boer oprjochte 'Frisian News Items', dat bestien hat fan 1944 oant 1980.

Hy joech kursussen Frysk op Calvin College, waard foarsitter fan it Kristlik Frysk Selskip 'Gysbert Japiks' yn Grand Rapids en naam it inisjatyf foar Fryske tsjerketsjin- sten. Foar de earste Fryske tsjinst frege er yn maaie 1957 de doe krekt ôfstudearre kandidaat Lieuwe Meiles Tamminga om foar te gean. In tradysje wie berne: alle jier- ren yn maaie in Fryske tsjerketsjinst yn Grand Rapids. Bearend Joukes Fridsma ûntbruts nea by dy tsjin- sten. Yn maaie fan dit jier makke er de 49ste tsjinst mei en in pear dagen letter besocht ik him yn syn wente oan Sylvan Avenue. Doe fer- telde hy my dat oan dy tradysje fan Fryske tsjinsten yn 2006 in ein komt. Op 21 maaie wurdt de lêste en fyftichste tsjinst hâlden en de foar- gonger is deselde as tidens de earste tsjinst: de yn 1930 yn Wjelsryp berne Lieuwe Meiles Tamminga.

Yn 1946 waard Fridsma heech- learaar Dútsk op Calvin College en dêr bleau er oant 1970, it jier fan syn pensjoen. Yn oktober 1992 krige er in swiere slach te ferwurkjen. Doe ferstoar syn frou Dorothy. Mar fer- slein wie er net: hy gong troch mei syn striid foar it Frysk. Ek al wenne er 94 jier yn Amearika, syn hert lei yn syn heitelân en by syn mem- metaal.

"Ik hoopje dat ik takom jier dy lêste Fryske tsjinst noch meimeit- sje mei," sei er yn maaie tsjin my. Syn winsk sil net útkomme, want hy kaam op woansdei 12 okto- ber te ferstjerren. Op snein 16 oktober waard yn syn tsjerke, de Fuller Avenue Christian Reformed Church, de routsjinst hâlden. Der wiene trije foargongers: syn eardere wykdûmny Archie van der Hart, de yn Hegebeintum berne dûmny Wiebe Douwe Buursma en dûmny Lieuwe Meiles Tamminga. Syn freon en eardere kollega professor Hindrik Baron - ôfkomstich fan de Grinzer Pein - stie stil by it libben fan Fridsma.

It Frysk ûntbruts net yn de tsjinst, dat wie syn winsk. Sa waarden der troch Fridsma makke Fryske oersettings fan lieten út it 'Psalter Hymnal' songen. Nei de tsjinst waard er begroeven op it 'Woodlawn Cemetery' yn syn wen- plak. Mei him is in ûnferjitlike Amerikaanske Fries hinnegien, dy't sûnt 1920 lid wie fan de Jongfryske Mienskip en in trou lêzer fan 'Lyts Frisia'.



J. Rinzema:

IN EIGEN FRYSKE CANON

It Nederlânske steatsnasjonalisme hat yn de 19e en de earste helte fan de 20e ieu de beskiedende ideology west foar it ûnderwiis yn de 'Vaderlandse Geschiedenis', benammen op de legere skoalle. De kultureel sa ferskate ynweners fan de nije ienheidssteat moasten der fan oertsjûge wurde dat se ien folk wiene: ien lân, ien folk, ien taal.

Dêroan waard de kar út de histoaryske feiten, harren nammejouwing en presintaasje oanpast, sa dat it like as hie fan it begjin ôf binnen de grinzen fan dy steat in proses oan de gong west, rjochte op de úteinlike stifting fan de Nederlânske steat, ynstee fan dat dy steat it produkt wie fan histoarysk tafal. De fertekening fan de skiedkundige wierheid stiet bekend as 'finalisme'. Ferswijd waard bygelyks dat de greven fan Hollân har

de earste twa ieuwen 'greve fan West-Fryslân' neamden; dêrfoaroer waard suggerearre dat Fryslân yn de wachtkeamer fan de histoarje sitten hat te heukerjen oant it by Hollân oanslute mocht.

Nei de lêste wrâldoarloch kaam nasjonalisme op in minne namme te lizzen en yn it sok dêrfan kaam ek krytyk op it finalisme yn de skiedskriuwing. De kearside dêrfan is lykwols dat it hiele skiednisûnderwiis linkendewei fierhinne

ôfbrutsen waard. Wat de jongerein hjoeddedei fan it ferline wit, kin amper mear histoaryske kennis neamd wurde.

Dat lêste wie blykber net as in beswier field salang't de 'multiculturele samenleving' as ideaal sjoen waard. Mar sûnt dy stimming omslein is yn eangst foar bedriigjende ghettofoarming, wurdt fan nij-ynkommelingen 'ynteagraasje' easke en dan is de fraach: ynteagraasje wêryn? Wat is dy Nederlânske kultuer dan? En dêrby docht him ûnûntkomber wer de fraach foar nei in ûndersteld mien-skiplik ferline fan de 'autochthonen'. De 'Vaderlandse Geschiedenis' moat wer leard wurde; op syn allerminst in stealtsje wêzentlike feiten en nammen: de saneamde 'Canon'.

Hawar, koartlyn is al in 'Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon' ynsteld, dêr't professor F. van Oostrom, president fan de KNAW, ta foarsitter fan beneamd is, mei in taakopdracht fan de minister fan OCW. 1 septimber 2006 moat it klear wêze.

Dat nije omtinken foar it skiednisûnderwiis is prachtich, mar it betsjut útsoarte in stap tebek nei it âlde finalisme. Fan de KNAW is dêr gjin rem op te ferwachtsjen at wy ús yn it sin bringe hoe't de dillegaasje fan it Fryske Akademy-personiel dy't earder dit jier by de KNAW op besite wie, dêr staat is op in geast fan 19e-ieusk Nederlânsk steatsnasjonalisme. Foar in eigen Frysk histoariografysk en taalkundich paradigma sil yn de canon gjin plak wêze. Wannear't it wurket, sil de Fryske bern op 'en nij bybrocht wurde dat de Bataven harren foarâlden wiene.

Dêrfoaroer kin ek Fryslân fan dizze ûntjouwing profitearje, nammentlik wannear't wy in eigen Fryske canon opstelle en ynfiere. Dy moat net letter klear wêze as de Nederlânske; de tiid driuwt. Minder as twa jier lyn hie it himsels sein dat soks in taak foar de Fryske Akademy wie, mar no't de KNAW ynfloed krige hat op it belied fan de FA, is dat net mear sa wis. Faaks kin de FFU of de Bewegingsried in inisjatyf nimme.

B.J. Postma:

FRUCHT FAN 97 JIER K.F.S.

P. Dykstra. Yn de Boksumer tsjerke frege de eigen dûmny Terlouw syn Berltsumer kollega Dykstra ris, om in snein foar him yn it plak te preekjen. Dat it in Fryske tsjinst wurde soe, sei er der by fersin net by. Dat Dykstra kaam mei in Hollânske tekst yn 'e foartsjerke, dêr't ien fan in pear âlderlingen him bliid wolkom hjitte en opmurk, dat in eigentalige preek

der wol ynfalle soe. "Oer de taal is my neat sein, mar it kin om my wol yn it Frysk, ek al haw ik de tekst fan de preek yn it Hollânsk opskreaun." De oare âlderling, der net sa happich op, besocht it ûnheil te kearen: "As it jo better útkomt, dan is Nederlânsk ús, as it derop oan komt, likegoed hear..." Dykstra feroare lykwols net nochris fan taal: "Moarn gemeente," sa begûn er.

J. Miedema. Yn in gearkomste fan in heech tsjerklik fermidden kaam de âlderling R. neist dûmny te sitten. Suver fansels kaam de taal te praat. Miedema achte it ûnfatsoenlik om syn folk yn it Frysk te bepreekjen as der in Hollanner yn tsjerke siet. R.: "Soks is ek ûnfatsoenlik. As ik ris yn Denemarken bin en dêr tsjerkje, is it in ûnfatsoenlike foargonger, dy't dan noch yn it Deensk preket ynstee fan yn it Frysk." Dûmny, oars de beroerdste net, seach wakkere soer.

Frou E. Postmus. Deselde âlderling R. noege de Dokkumer preekster ris ta de foargong. De snein dêr't it om te rêden wie, paste har wol en se skreau dy fuort mar yn it bûsboekje. R. slokte earst in pear kear, eardat er har der op wiisde, dat de tsjerkerie in Hollânske prekaasje hearre woe. "No, dan giet it mar oer, dan skras ik dy snein mar wer. Ik bin wend om myn eigen taal mei te nimmen." Mar nei wat hinne-en-wer praten akkoarte R. mei it Dokkumer betingst.

B. Smilde. De man fan de preeklist hie Smilde frege foar de preek fan snein 31 july 2005 yn de Ingelumer tsjerke. It wie it âlde en bewende praat. "De tsjerkerie hie tocht, it moast mar in Hollânske prekaasje wurde." "Mei it oars ek wol in Fryskenien wurde?" It wie eins samar klear: "It makket my it measte net út." Dat beide manlju inoar koene, sil ek wol wat skeeld hawwe.

K. Visbeek waard ris yn 'e fakânsjetiid ta de foargong noege. "Ik preekje ornaris net yn dizze tiid, mar jo treffe it dat wy al fuort west hawwe. Sadwaande kin it om my wol oangean." "Ik kin it ek net helpe, mar hjir stiet in Hollânske preek op myn listke." "Jo meie fan my net fergje, dat ik yn de fakânsje yn oarmans taal preekje." De oare hong der lang tsjin oan, mar hy koe net oars as bûge foar safolle stânfêstens.

M.al-Yanis, iman yn Malang op East-Java, lies lêsten in stik út de koran foar yn de taal fan syn moskeefolk, it Yndonezysk. Dêrtroch draaide er foar twa jier de bak yn. (Deiblêd 31-8-2005, side 2) Mei sa'n taalwet fan de Raad van Kerken in Friesland soe elk fan ús eigen dûmny's om en om twa jier yn de Marwei sitte en in fearnsjier yn it hout stean. Mar de AIVD achte de koal it fet net wurdich en dêrmei koe de Raad van Kerken in Friesland ek al net oars as de sneintemoarns-opstannigens oer te sljochtsjen. Wêrom't dan net folle mear dûmny's as in hantsjefol fan-

wegen komme en op 'e tromme slagge?

K.F.S., net frij-út. As sa maklik in eigentalige tsjinst los te krijen is, wêrom steane ús preekfroulju en -hearen der dan net mear op oan? Yn it begjin fan augustus haw ik ien fan har, dy't yn Bitgum yn it Hollânsk foargean soe, dêr op wiisd. Hy woe der amper op yngean en yn Bitgum wie syn taal uzes net. As sa maklik in eigentalige preek los te krijen is, mar ús eigen preeksters en prekers stjoere der net op oan, dan moatte se net kleie en klieme dat it taalkundich yn tsjerke net einet. Se geane, op in hantsjefol nei, net frij-út, o heden nee. Noch helte sterker jildt dat oardiel it K.F.S., dat al 97 jier bestiet en yn alle duldsomens en sûnder in hân te war te slaan, op 'e dea (yn 2008) wachtet.

K.F.S., amper fertuten. De 28-ste fan augustus soene oarehelte en ik yn Deinum tsjerkje. It hie yn beide grutte kranten stien, it koe dus net oars as wier wêze: Frysk. Mar yn tsjerke foar alle wissens de wenstige frage steld: Frysk of Hollânsk? De helpkoster wie net op 'e hichte, dat dy frege om help fan boppen, fan de oargelist. Syn andert wie teloarstellend, dat wy binne fuort mar wer ôfset. Deselde sneins waard op mar trije plakken - fjouwer minus Deinum - echt preke neffens it Deiblêd en op mar seis - sân minus Deinum - neffens de Ljouwerter. De sneins dêroan wie it net folle better. Net rekkenjende mei de trije Fryske Oekumenyske tsjinsten yn Earnewâld, Hegebeintum en Hjerbeam, wiene der trije echte prekaasjes neffens it Deiblêd en sân neffens de Ljouwerter. Dat wiene alle fruchten dy beide dagen yn it 97-ste jier fan it K.F.S. (1908-2008)

K.F.S., opdracht. It liket my in lyts keunstke ta om de ploech fan de eigen preekfroulju en -hearen te mobilisearjen en har der op te wizen, dat se oe sa maklik bydrage kinne oan de grutte sprong foarút en der tûzen blommen mei bloeie litte kinne. Ik fergje fan gjin preekster/preker, dat hja/er har/syn tsjerkerie mei de taalwiksel oankomt: "Tenei is ús eigen sprake goedernôch." De ploef dy't dat jaan soe, soene deaden by falle. Mar mannich V.D.M. wurdt wolris yn in oare tsjerke noege. Dan hoecht hja har/hy him gjin taalbetingst stelle te litten. De eigen kar-út-twa komt dan del op 'e eigen taal. En klinkt it "moarn gemeente" út it hout wei net helte better as it ûntfryskjende "goedemorgen gemeente"?

Fedde Schurer hat it oer "de taal fan God ús jûn". Mar der sil wol nearne beskreaun stean, dat God ús it Hollânsk jûn hat, dat wy ús mar del te lizzen hawwe by Gods Woord in Gods Kerk. It Kristlik Frysk Selskip hie in opdracht: Gods Wurd yn Gods Tsjerke. De Friezinnen en Friezen ûntearjende taal kin it wol sûnder.

Bitgummole, 10 septimber 2005.

REINFERSLACH UT IN DROEGE WRALD

*De tûn wie skoan, it hiem dat libbe,
it tilde fan grien en blommen.
Soargen, droechte en in minne tiid?
Wat soe 't: Rein wie der elk jier noch kommen.*

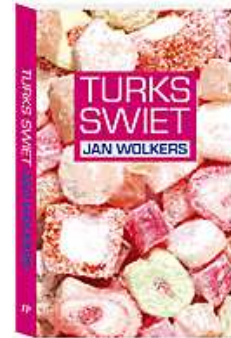
*Dêr sloech de wjerljocht yn it hûs,
sûnt waard der net mear songen.
De tonger sloech it fjoer wol dea,
mar rein is der min kommen.*

*In skriemjend hert en bloed dat stjurret,
sels triennen wolle net mear komme.
Dan mar wrotte en switte, want dat ferhurdet.
Mar sil de rein sa komme?*

*De kop der foar en tsjin de wyn,
wat kin it ek ferdomme.
Al slaan wy alle wierheid blyn,
wat seit: Rein moat der ien kear komme.*

*Goaden fan Lok en fan Unlok tegearre,
wêr sille wy úteinlik telâne komme?
As Jimme it lykwols net bedjerre,
dan sil earst de rein noch komme.*

☆ **D**e Friese Pers Boekerij brocht krekt foar de sute-laksje in bysûndere útjefte op 'e merk. It is 'Turks swiet' fan Jan Wolkers, de Fryske oersetting fan it ferneamde 'Turks fruit'. Dy roman ferskynde foar it earst yn 1969 en joech nochal wat opskuor. It boek is oersetten yn tsien talen. De no ferskynde Fryske ferzje, makke troch Nynke Beetstra fan Grou, is de alfde oersetting fan de roman. By deselde tjouwerij ferskynde koartlyn de útjefte 'Samle fersen fan Obe Postma', besoarge troch Tineke Steenmeijer. Prof. dr. Ph. H. Breuker skreau in wiidweidige ynlieding oer libben en wurk fan Postma.



☆ **B**y Afûk/Utjouwerij Fryslân ferskynde in werprintinge fan ien fan de troch Dick Eisma gearstalde boekjes mei sprekwurden, siswizen en útdrukkings. It giet hjir om de útjefte 'Dat kin de brune net lûke'.

☆ **Y**n eigen behear brocht Louwina Brokke-Boomsma op 22 oktober har twadde Fryske fersebondel út mei as titel 'Underweis'. De dichteresse wennet yn Ommen, mar is hikke en tein yn Gaasterlân. Yn 2003 ferskynde har Fryske debútbondel: 'Ferwûndering'. Dêrfoar brocht se twa Hollânske fersebondels op 'e merk.



☆ **U**tjouwerij Bornmeer kaam mei it earste Fryske horror-boek. It is 'Fisioenen fan Mary' fan Dean Koontz yn de Fryske oersetting fan Henk Wolf. Fan Wieke de Haan fan Mantgum kaam in bondel frouljusferhalen út mei as titel 'Optriuwe en ôfbliuwe'. Fan de yn Grins wenjende dichteresse Albertina Soepboer kaam yn septimber proaza út. It giet om in werfertelling fan de iere Fryske skiednis mei as titel 'De grutte stoarm'. It is in twatalige útjefte, njonken it Frysk wurdt it ferhaal ek yn it Hollânsk werjûn.

☆ **U**tjouwerij Venus brocht yn septimber twa nije boeken op 'e merk. Yn it foarste plak is dat 'Rachlan' fan Neeltsje Bonnema. It is in bondel ferhalen. Dêrneist waard in romandebút útbrocht: 'It ferrin fan de tiid'

fan Sjieuwe Borger.

☆ **M**eindert Bylsma fan Kimswert is de Fryske skriuwer fan kre-
mearkes. It binne mearke-eftige ferhalen. Bylsma kaam op it wurd 'kre-
mearkes', omdat syn ferhalen 'krekt mearkes' binne. Fan 'e hjerst brocht
de Koperative Utjouwerij (Q) opnij in bondel kremearkes fan him út mei as
titel 'Fan flierefluiters en droechstanners'. Earder ferskynden twa bondels
kremearkes fan him: 'Hotputs' (1995) yn de rige 'Ljochtmoanneboekjes'
en 'Hite bliksem'. Dy lêste bondel kaam yn 1997 út as boekewikegeskink.

☆ 'Skielk beart de hjerst' is de titel fan in troch Abe
de Vries gearstalde blomlêzing mei fersen fan Douwe
Hermans Kiestra (1899-1970). De Vries skreau ek de yn-
lieding. De blomlêzing waard op 'e merk brocht troch
útjouwerij 'Frysk en Frij'.

NEI FYFTICH JIER: IT FRYSK MANIFEST

*Okkerdeis wie 'k yn Den Haach. Yn de buert fan Huis ten Bosch
waard ik oansprutsen troch al wat âldere minsken. "Kinne jo my ek
sizze wa't dêr wennet?" frege de man my. "Wis wol," sei 'k, "dêr wennet
de keninginne." Doe't de man dat hearde, waarden syn eagen sa grut as
teepantsjes. "Is dat wier? It is hast net te leauwen. De keninginne!" Hy
draaide him om nei syn frou en sei: "De keninginne wennet dêr. It is net
te leauwen", om ta beslút te sizzen: "Wat is de wrâld dochs lyts wurden."
"Ja," sei de frou, "jo moatte witte, wy komme alhiel út East-Fryslân."*

P.Hemminga

Dat lytse foarfal hat my fuortenda-
liks foar de East-Friezen ynnommen.
En dat ik it hjir oer East-Friezen ha
is fansels gjin tafal, mar feitlik hie 'k
it krektlike goed oer Noard-, Sealter-
of Westlauwerske Friezen hawwe kin-

nen. Mar dat it East-Fryske pear yn
Den Haach sa sûnder skamte sjen liet
út de provinsje te kommen, dat ha 'k
dochs folle leaver as de Hollanner dy't
brutaal Dútsers even ûnwis makket.
Jimme kinne jim grif yntinke mei hoe-
folle nocht ik hjir hjoed by de Upstal-
beam bin: it eardere sintrum foar it

beswarjen fan rjocht en frijheid, frede en ienheid, lykas dr. Hajo van Lengen tsien jier ferlyen skreaun hat.

De aardige paradoks fan it East-Fryske pear makket moai dúdlik, hoe't de wrâld de ôfrûne fyftich jier feroare is. Besteane bygelyks, oars as earder, noch ôfstannen? It antwurd is sûnder twifel ja, as men jin allinne en sûnder mobyltsje, mar mei in stikkene foet midden yn de woastyn befynt. Mar it antwurd is nee, as men betinkt dat wannear't oan de oare kant fan de wrâld wat bart dat binnen fiif minuten al 'breaking news' op CNN is. Net allinne de man fan it East-Fryske pear hat gelyk mei syn sizzen dat de wrâld sa lyts wurden is, ek syn frou hat it gelyk oan har kant as hja witte lit hielendal út East-Fryslân te kommen. De wrâld mei dan lyts wurden wêze, East-Fryslân is noch altiten foar it grutste part fan de wrâld fier fuort, krektlyk as dat myn lân foar grif de measte East-Friezen ek noch altiten ta 'terra incognita' heart. De kennis oer oare folken, kultueren en talen is noch altiten slim lyts, nettsjinsteande tûzenen moetingen, films, ynternet, boeken en brosjures, om mar te swijen fan it hjoeddeiske ûnderwiis. Sadwaande is it no safier kommen dat langer gjin adres sûnder mobyltsje of TomTom fûn wurde kin. Feitlik kin men fan gelok sprekke as men, lykas iksels, hjir en op tiid kommen is, sûnder al dy moderne helpmiddels. It seit himsels dat sokke technyske fernijings mar in lyts part binne fan de substansjele foarútgong, ik bedoel soks alhiel neutraal, dy't de wrâld de lêste fyftich jier trochmakke hat.

Fyftich jier ferlyn arbeiden de Friezen noch benammen yn de lânbou, hoewol't de grutte feroarings doe ek

al begûn wienen. Earst de kant fan de yndustriële maatskippij en dan dy fan tsjinstferliening en frije tiid út, sa't de trije Fryslannen, krektlyk as de rest fan Dútslân en Nederlân, ûnderwilens gien binne. Wat dat net foar de Fryske taal en identiteit betsjut en betsjuten hat! Ik neam yn dat ferbân trije faktoaren: yn it foarste plak, benammen sûnt de jierren sechstich en yn alle gefallen statistysk sjoen, it tanommen ûnderwiis en de oplieding fan de minsken. Yn it oarde plak de tanommen mobiliteit dy't alle dagen op de autodyk te sjen is, en tagelyk geweldige streamen fan emi- en ym-migranten oplevert. En, yn it tredde plak, de ûntjouwing fan de media en yn it bysûnder televyzje en ynternet. De televyzje kaam der yn de jierren fyftich en is ûnderwilens suver al wer âlderwetsk. It ynternet hat earder noch besteande ôfstannen foargoed weinommen. Dat wie yn de jierren fyftich noch ûnfoarstelber. Hokfoar nije mooglikheden biedt it ynternet trouwens net foar de ynterfryske kontakten.

De grutte wolfeart duorre, sa koart nei de oarloch, foar de measte minsken noch even. En midden jierren fyftich wie suver alles noch fier fuort. De globalisearring wie al begûn, mar it soe noch oant 1961 duorje ear't dat wurd foar it earst brûkt waard. It wie it tiidrek fan de kâlde oarloch mei hite oarloggen yn Korea en Yndosjina. De Dútske Bûnsrepublyk krige wer wapens en it Warschau-Pakt kaam ta stân. De ekonomyske weropbouw krige fierders alle prioriteit. De jierren fyftich fan de foarige ieu stienen dochs foaral yn it teken fan de oarloch. Oan de iene kant de oarloch dy't krekt west hie en oan de oare kant de oarloch dy't

mooglik komme soe. Dat is ek begryplik. Feitlik wienen alle minsken ommers yn dy jierren noch slachtoffer fan de oarloch. It grutste part hie de oarloch sels meimakke. "Wêr wie't yn de oarloch?" wie by elke moeting tusken Nederlanners en Dútsers in meast net útsprutsen tinken. Soks stipet de minsklike relaasjes net, mar belêstet en remmet ôf. Nei de oarloch wie de slachbeam by Nijeskâns del. Tsjin dy eftergrûn twinge dyjingen dy't, nei de swarte siden yn it mien-skiplik skiednisboek, de foarstap ta de ynterfryske relaasjes op 'e nij nommen hawwe, respekt en bewûndering ôf. Dy foarstapnimmers fan 1955 hawwe de nije mooglikheden werkennen en de útdaging oannommen. Trouwens, al yn de hjerst fan 1945, reizge de Noard-fryske, ynspirearjende wittenskipper en ûndernimmer, dr. Frederik Paulsen nei Westerlauwersk Fryslân. En myn lânslju reizgen yn 1947 nei Hoptrop, yn 1948 nei Tondern en yn 1952, nei oanlieding fan it fyftichjier-riich bestean fan de 'Noard-Fryske Feriening', nei Husum-Rödemis.

En dan, krekt fyftich jier ferlyn, wie, hjir yn Aurich, it earste Frysk Kongres fan nei de oarloch. De 'Ostfriesische Landschaft' hat de doe troch Jan Piebenga holden rede útjûn. Ik sitearje syn slotsin: "In folk dat terpen en diken boud hat, moat net benaud wêze om de wrâld iepen en frij witte te litten: wy binne wat wy wienen, en wy wolle wêze wat wy binne, Friezen!" Dat kin en mei ek hjoeddedei noch sein wurde. Piebenga's appèl' waard fêstlein yn it Frysk Manifest, dat op 28 augustus 1955 hjir op dit plak buorkundich makke waard. Ik sjoch noch de foto dy't ien en oar fêstlein hat. Ik sjoch Jelle Brouwer,

Carsten Boysen en Harald Hansen. En ik neam Carl Stegmann en myn lânslju Willem Kok, pater Hetteema, notaris Nijenhuis, Bernard Smilde en H.G.W. van der Wielen. Hja wienen der by, lykas tûzenen East-Friezen. De krante hat it oer 3000 Friezen, dy't it kongres mei-elkoar ûnferjitlik makken. In barren dat it fûnemint lein hat foar it fierder oparbeidzjen en tagelyk moed joech foar de striid foar eigen folk, taal en kultuer. Sa skreau 'Frysk en Frij' nei it kongres.

Fyftich jier is in moaie oanlieding om jin nochris ôf te freegjen oft it Manifest brocht hat wat der yndertiid fan ferwachte waard of op syn minst fan ferwachte wurde koe. En dan giet it om it yn it Manifest ta útdrukking brochte gearhingjen tusken en mien-skiplikens fan de Friezen. "Wy binne hjir by-elkoar kommen om't wy fiele dat wy, oer alle ferskillen hinne, ta ien stam hearre. Wy sprekke ús út foar it brûken fan ús memmetaal en it mei-elkoar oparbeidzjen," sa seit it Manifest op in moaie, mar tagelyk frij-wat abstrakte wize. Hoe moat en kin it wurk fan de 'Fryske Rie', sa't dy formeel op 18 febrewaris 1956 yn Leer oprjochte waard, nei sawat fyftich jier beoardield wurde?

As ik hjir en hjoed weromsjoch, moat men witte dat ik net hielendal frij bin om dat te dwaan. Ik haw in tal jierren lid fan de 'Fryske Rie' west. En dat hat my, lykas oaren, in soad brocht. Yn it foarste plak moat ik de persoanlike meetings en freonskippen neame. Yn it oarde plak hat it lidmaatskip myn kennis ferdjippe en hoarizon ferbrede, net allinne op Frysk mêd, mar ek yn it algemien. Frjemd genôch is der yn de rin fan myn lidmaatskip, dat sawat tweintich jier nei it oannim-

men fan it Manifest begûn, nea oer dat Manifest praat. Ik freegje my dan ek ôf oft de útwurking fan it Manifest feitlik wol safolle om de hakken hân hat. Yn it tredde plak hat myn bân mei de 'Fryske Rie' myn begryp foar de swierrichheden fan it ynternasjonaal oparbeidzjen tige fergrutte. En ik tink dan net allinne oan taalswierrichheden. Hoewol, ik tink noch altiten mei nocht oan de fleurige misferstannen werom, doe't in kollega fan my yn de 'Fryske Rie' bygelyks útlei dat yn Fryslân in akademyske stúdzje 'wolwêzenswittenskippen' útein sette soe. 'Wohlseinswissenschaften' waard hoeden frege, wat mocht dat wol wêze? Ja, 'zum Wohl', dat wie bekend, mar 'Wohlseinswissenschaften'? Lokkich hat dy stúdzje it net al te lang folholden, dat sadwaande is it probleem om soks út te lizzen ek achter de kimen ferdwûn.

Ik wurd wat algemiener. It Frysk Manifest sprekt him foar de memmetaal út, Frysk of Plat-Dútsk en seit dat de Friezen ta ien en deselde stam hearre. Dat is moai, mar nettsjinsteande sok sizzen, of moat ik sizze ambysje, binne noch waarden taalferkillen oplost. Krekt oarsom, de elemintêre taalferkillen hawwe fan it begjin oan heakken en oezen foar it wurk yn de 'Fryske Rie' oplevere, grutter as de eartiidske slachbeam by Nijeskâns. De taalbarriêres hawwe in mienskiplik wollen en it mienskiplike wurk, yn alle gefallen wat de ynbring fan de Nederlânske kant oangiet, prinsipeel oan in Fryske elite foarbeholden. Dy taalswierrichheden hawwe der ek ta bydroegen dat de Fryske polityk en de Fryske autoriteiten har yn de rin fan de desennia tefolle en tefier fan de ynter-

fryske ûntjouwings en mooglikheden ôfholden hawwe.

Ik soe hjir ûnderstreekje wolle dat taal in grut wûnder is. It is wier in wûnder dat men elkoar ferstean kin mei help fan efter elkoar útsprutsen of skreaune wurden, wylst allinne al in oare folchoarder fan letters en wurden in oare fariant, in oare taal, opleverje kin. En alle dagen wer soarget men sels foar dat wûnder, sels sûnder te witten hoe't men soks docht. "Twa tongen falle yn 'e slach en taal flechtet nei de njonkenskikkende sinnen fan 'e hanneling'" dichte Tsjêbbe Hettinga yn 1992. Tsjintwurdich giet it tal talen op de wrâld hurd efterút. Njoggentich persint fan de talen ferdwynt noch dizze ieu, dat wol sizze dat dy troch nimmen mear praat wurde, sa is de ferwachting. Hoe stiet it der mei ús eigen talen foar? It westerlauwersk Frysk sil de 22ste ieu grif helje. Mar dêrnei? En hoe stiet it Noard- en Sealter-Frysk of it East-Frysk Plat der foar? Elk hat dêr grif syn eigen gedachten oer. Yn alle gefallen is it wat my oanbelanget helder en klear dat de Fryslannen elkoar net allinne, mar foaral fanwegen de taal noch driuwend nedich hawwe sille.

De drigings foar de lytse talen hawwe noch nea sa grut west as hjoeddedei en tagelyk hawwe de ynspannings om de lytse talen te helpen ek noch nea sa grut west. De 'Fryske Rie' hat al fyftich jier besocht dêr syn bydrage ta te leverjen. Dat de 'Fryske Rie' op fyftich jier weromsjen kin, is op himsels suver al in wûnder. Mei sechstjin ynterfryske kongressen sûnt 1955, in soad meetings en stúdzjereizen, mei dêrûnder foaral de boeremoeting en, ienris de trije jier, de reis nei Helgolân, hat de 'Fryske Rie' yn alle gefallen

tûzenen Friezen yn 'e kunde brocht mei it oare Fryslân en de oare Friezen. Dat is mear as foldwaande reden om de 'Fryske Rie' fan herten lok te winskjen mei syn fyftichjierrich bestean.

De mylpeal is noch grutter as men betinkt dat in fruchtber oparbeidzjen allinne mooglik is mei foldwaande middels en tusken lykwaardige partners. Mar yn it gefal fan de 'Fryske Rie' is dêr alhiel gjin praat fan. De middels hawwe altiten fierstente krap west en de ferskillen tusken de Fryske gebieten binne te grut om in lykwaardigens yn kosten en opbringsten ferwachtsje te meien. En dan ha 'k it noch net iens oer de al neamde taalswierrichheden, en noch folle mear, de ferskillen tusken de Fryske regio's. Ik hie it oer globalisearing, mar dat is net oan de oarder as men de grins by Nijeskâns passeart. De slachbeam is der net mear, mar de kultuerromte is oan de oare kant fan de grins noch altiten hiel oars. En dan ha 'k it net allinne oer in oare skiednis, mar ek oer in oar tsjerklik-, kultuer-, media-, ûnderwiis- en sosjaal patroan. It giet tagelyk om in oare oerheid en politike organisaasje, men sprekt elkoar sels op in oare wize oan. Sa tichtby en dochs sa fier fuort. Sa eigen en dochs sa frjemd. Dat wurdt net samar útwiske troch jin foar de eigen kultuer út te sprekken, dy't werom gean soe op de woartels fan it folkseigen, lykas it Manifest foar fyftich jier formulearre hat. Dat alles makket it frijwilligerswurk yn de 'Fryske Rie' hiel nijsgjirrich, mar tagelyk dreech en yngewikkeld. It

hoecht jin dan ek net te fernuverjen dat it oparbeidzjen net brocht hat wat der mooglik earst fan ferwachte waard. Hoewol, safolle waard der grif net fan ferwachte. Ik sitear dr. Ype Poortinga. Dy skreau yn 1955, doe't er op it Frysk Kongres werom seach: "Hoe grut de praktyske útwurking fan it Frysk Kongres wurde sil, moat ôfwachte wurde. Yn alle gefallen binne sokke kongressen goed foar de betrekking tusken Noard, East en West."

Foar de takomst wol ik de 'Fryske Rie' yn East-, Noard- en Westerlauwersk Fryslân in soad dynamyk en beweging tawinskje. De Fryslannen en it Frysk hawwe dat tige nedich.

Ik moat even tinke oan dy frachtweinsjauffeur dy't okkerdeis yn in weikafee in kopke kofje dronk, mar dêr blykber amper tiid foar hie. Hieltiten rûn er nei de bak fan syn frachtwein en sloech dêr hurd tsjin oan, om dan wer by syn kofje werom te kommen. Doe't dat twa, trije kear bard wie, koe de kafeebaas it net litte om de man te freegjen wat er krekt by de ein hie. De sjauffeur fertelde dat syn frachtweintsje mar in ton lade mocht. En fierderop stie de plysje en ferkearsynspeksje it frachtferkear te kontrolearjen. De sjauffeur fertelde fierder dat er oardel ton gielsyskes ferfierde. Dat hy moast der foar soargje dat op syn minst in tredde part fan de fûgels fleach as er troch de plysje oanhouden waard. En sa is it mar krekt, in beweging hâldt harsels foar de gek, as hja net yn beweging bliuwt. Lang libje de ynterfryske beweging!¹

¹Boppesteande foardracht waard yn it Dútsk útsprutsen op sneon 27 augustus 2005 te Aurich, ta gelegenheid fan de betinking fan 50 jier Frysk Manifest.



—oOo—

De measte leden en lêzers hawwe harren bydrage foar it jier 2005, benammen nei de oprop yn it septimber-nûmer fia in strypke, betelle. Foar in lyts tal is dat spigtigernôch noch net it gefal. Foar harren is foar de twadde kear in strypke ynsletten. In freonlik fersyk oan harren: meitsje it bedrach sa gau mooglik oer op giro 1069535 op namme fan SKATHALDER FAN DE JONGFRYSKE MIENSKIP, Tj. H. Haismastrjitte 26, 9251 AV Burgum. (Brûk net de

ôfkoarting JFM, want benammen RABO-bankrekkenhâlders krije dan wolris berjocht, dat dy namme net by it gironûmer past en dat it jild dus net oermakke wurde kin.)

It earstfolgjende nûmer fan 'Lyts Frisia' ferskynt yn maart. Kopij foar dat nûmer kin opstjoerd wurde oant 15 jannewaris nei: Redaksje 'Lyts Frisia', Tj.H. Haismastrjitte 26, 9251 AV Burgum. Foar mear ynformaasje: tel. 0511-463869.